tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 12 4 ● 2013

Meer dan vijftig jaar

alle vogels genoteerd

Kees (C.S.) Roselaar

● *Kees Roselaar in de trein. Foto: Ruud Altenburg.*

● *Het spoor tussen Castricum en Heiloo. Foto: Wim Ruitenbeek.*

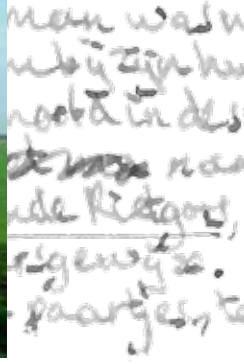

Kees Roselaar schrijft al vanaf 1962 alle vogels op die hij waarneemt, onafhankelijk van de plek of het tijdstip van de dag. Dat lijkt op het eerste gezicht weinig zinvol in methodologisch opzicht. Maar als je dat eenenvijftig jaar volhoudt, blijkt het een goudmijn op te leveren waaruit allerlei trends in de vogelbevolking zijn af te lezen (redactie).

Het jaar 2013 is door Sovon uitgeroepen tot het Jaar van de Patrijs. Er wordt dit jaar extra aandacht geschonken aan de verspreiding van deze soort en het hoe en waarom van zijn afname. Jammer genoeg gaan de trenddata van Sovon niet verder terug dan het begin van de jaren zeventig, toen het veldwerk werd uitgevoerd voor de eerste Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1973-77 (Teixeira, 1979). Zelf houd ik al vanaf 1 januari 1962 elke dag bij welke vogels ik gezien heb. Op die manier heb ik een 'spreadsheet' opgebouwd met verticaal 410 kolommen met vogelsoorten die ik in Nederland gezien heb, en als horizontale regels de 18.738 dagen die sindsdien verlopen zijn (1 januari 1962 tot 30 april 2013). Deze enorme database maakt het mogelijk om een trend voor maar liefst 51 jaar te laten zien. Eerder gebruikte ik mijn database al om de achteruitgang van de zomertaling aan te tonen, in de jaren zestig de gewoonste zwemeend in Noord-Holland na de wilde eend (Roselaar, 1979a), en om variaties in aantallen van Nederlandse krombekstrandlopers en rotganzen te correleren aan lemmingfluctuaties in Siberië (Roselaar, 1979b), de 'Hypothesis of Roselaar' (Dhondt, 1987).
Het Jaar van de Patrijs is voor mij aanleiding om in deze gegevens te duiken. In dit artikel wil ik mijn methode bespreken. In een volgend artikel zal ik laten zien wat die voor de patrijs heeft opgeleverd.

Methodiek

De waarnemingen

De database en het dagboek houd ik sinds 1 januari 1962 elke avond bij, op basis van aantekeningen die ik in de loop van de dag in een notitieboek maak of die ik meteen na afloop van een excursie noteer. Hierbij noteer ik de aantallen van de zeldzamere soorten en daar naast 'wel gezien' of 'niet gezien' voor algemenere soorten. Omdat ik uitsluitend de trends in Noord-Holland wil beschrijven vallen 523 van de 18738 dagen in de database af, omdat ze doorgebracht zijn in het buitenland en 1129 dagen omdat ik buiten Noord-Holland op excursie was. Wel reken ik reizen per trein in Noord-Holland op weg naar het werk mee: ik zit in de trein met een boekje op schoot om de vogels per traject tussen twee stations te noteren (dus bijvoorbeeld Heiloo-Castricum, Castricum-Uitgeest, etc.). Bij treinreizen naar het werk zorg ik ervoor dat ik 's winters in ieder geval op de heenweg daglicht heb; in verband met de stand van de zon kijk ik 's morgens aan de westzijde, 's avonds aan de oostzijde. Van de 17.086 dagen met waarnemingen in Noord-Holland waren er 6.660 per ►

Een bladzijde uit de agenda 1963, met daarin een verwijzing naar de strenge winter van dat jaar.

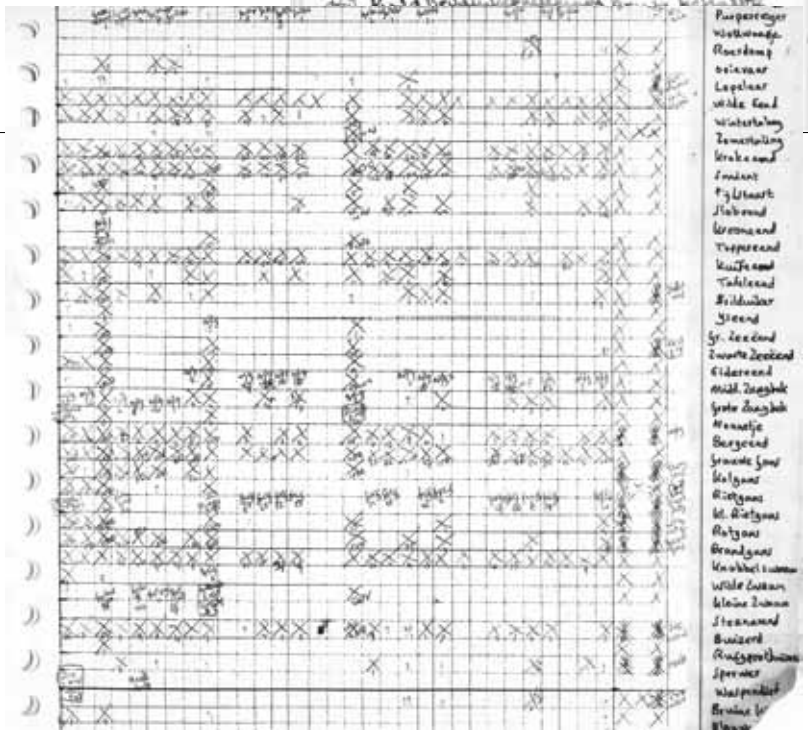

Als contrast met de agenda uit 1963 een recente bladzijde uit het kruisjesschrift van maart 2013. De standaardvogellijst van het kruisjesschrift telt in totaal 220 vogelsoorten. Dat waren de soorten die ik van 1961 tot 1970 het meest gezien had. Alle soorten die er na 1970 bijgekomen zijn, staan steeds met naam ingevuld in de vakjes: zie ijsduiker (IJsd) etc. Aan de rechterzijde zijn nog drie aparte kolommen voor (M) maandlijst (dus maart 2013), (N) nieuw in maart en nog niet in jan-feb 2013, en (J) jaarlijst (dus jan-maart 2013).

trein en 950 per auto (1966-1970). Op 1.066 dagen bleef ik thuis en op alle overige ging ik op de fiets op excursie.

Excursiegebieden

Tot september 1971 woonde ik in Hoorn, vanaf juli 1975 in Alkmaar, daartussen woonde ik 4 jaar in Amersfoort. Van september 1966 tot juni 2011 werkte ik in Amsterdam, vanaf juli 2011 in Leiden. Gedurende de periode in Amersfoort (1971-1975) ben ik minder vaak op excursie in Noord-Holland geweest, maar ook toen ging ik er in het weekend geregeld op uit in Hoorn of op Texel. Mijn fietsexcursies vanuit Hoorn en Alkmaar waren altijd in Noord-Holland boven het Noordzeekanaal, maar de treinreizen Hoorn-Amsterdam (1966-1971), Alkmaar-Amsterdam (1975-2011) en Alkmaar-Haarlem (vanaf juli 2011) gingen voor een klein deel zuid van het Noordzeekanaal, tot aan de stations Haarlem en Sloterdijk. De treinreizen Amersfoort-Amsterdam en Haarlem-Leiden heb ik bij de analyses buiten beschouwing gelaten.
Hoorn was indertijd tamelijk boomloos, afgezien van de oude iepen langs de singels (835 waarnemingsdagen met bosuil!) en wat jonge parken als Zeepark en Wilhelminapark. Het aantrekkelijkst was de IJsselmeerkust met watervogels langs de dijken, dus de excursies gingen vaak zuidwaarts over de grindweg richting Schardam, Etersheim of Warder, of noordoost richting Venhuizen, Enkhuizen of vuurtoren De Ven (4 km noord van Enkhuizen). Twee keer per maand telde ik gedurende 1963-1971 van eind augustus tot eind april langs deze routes watervogels voor het toenmalige Itbon. Eens in de maand fietsten we met de NJN naar Wieringen (route Medemblik-Oude Zeug-Robbenoord-Den Oever-Normerven-De Haukes-Slootdorp-Middenmeer) en naar zee bij Sint Maartenszee of Callantsoog (route AC de Graafweg-Verlaat-Zijdewind -Dirkshorn-St Maartenszee/ Callantsoog-strand-Hondsbossche-Schoorlse bos-Alkmaar). Sinds ik in Alkmaar woon fiets ik gemiddeld twee keer per week naar de Hondsbossche (inclusief bezoek aan bos

Tussen 1960 en 2005 is het landschap ter hoogte van Zaanstad vanuit de trein sterk aan verandering onderhevig geweest. Links 1961, rechts de kaart van Zaandam in 2004.

Schoorl, De Putten, Abtskolk en Petten), naar de Kleimeer, naar het PWN-terrein bij Bergen en naar de duinen en/of het infiltratiegebied van Castricum. In de polders oost van Alkmaar (bijvoorbeeld de Schermer) kom ik zelden, maar Egmondermeer, Bergermeer, de polders achter Schoorl en achter de Hondsbossche en de zuidelijke Zijpe worden tijdens de excursiedoelen 'Hondsbossche' en 'Castricum' stelselmatig bezocht. Als het weer tegen zit, kom ik overigens per fiets niet veel verder dan Rekerhout, Westerhout, Egmonderhout, Oudorperhout en/of Heilooërbos. Ook op Texel, waar mijn schoonouders aan de rand van De Dennen woonden en waar ik nu nog steeds regelmatig verblijf, heb ik vaste fietsroutes: de 'kortere routes' bos-Slufter-vuurtoren-Schorren-Bol-Waalenburgbos, bos-Den Burg-Oudeschildwaddendijk-Bol-Oosterend-bos, en bos-Grote Vlak-Geul (inclusief Mokbaai en Horsmeertjes)-De Petten-Den Hoorn-bos, en de 'lange route' het eiland rond. In totaal bezocht ik gedurende 1962-2013 op 604 dagen de Hondsbossche en omgeving, op 1120 dagen het bos bij Schoorl (Bokkeweitjes, Ganzenveld, enzovoort, via Groene Weg), 406 maal de dijk Hoorn-Schardam/Etersheim/Warder, 216 maal de dijk Hoorn-Enkhuizen, 193 maal ging ik naar Wieringen, 259 maal naar de Kleimeer, 540 maal naar Castricum, en 2153 maal naar, op, of van Texel. Dat ik Texel bij de rest van Noord-Holland betrek heeft ook een logistieke reden: meestal ga ik een lang weekend naar Texel (vrijdag heen, zondag terug), en van patrijs-waarnemingen op vrijdag en zondag is het vaak niet duidelijk of ze onderweg vanuit de trein gezien werden of dat ze op Texel werden waargenomen: vooral vòòr 1984 waren ze zo algemeen dat ik in mijn dagboeken geen exacte plaatsen noteerde.

Patrijsdagen

Eigenlijk moet je voor analyse van waarnemingen van patrijzen steeds dezelfde routes over de jaren heen met elkaar vergelijken. In de praktijk is dat lastig, omdat ik in de Hoornse periode andere excursie-routes gebruikte dan in de Alkmaarse. Toch wil ik graag de Hoornse periode gebruiken, omdat Sovon amper gegevens van vòòr 1973 heeft. Daarnaast combineer ik vaak verschillende bestemmingen op één dag, door bijvoorbeeld via de Kleimeer naar de Hondsbossche te fietsen, of, als het in Castricum tegenvalt met de vogels, nog even de Hondsbossche en omgeving mee te pikken. Daarnaast ga ik op een 'treinreisdag' (een werkdag met de trein van Hoorn of Alkmaar naar Amsterdam of Leiden) in de namiddag soms gelijk door met de trein naar Texel of ga ik 's avonds op de fiets nog naar Kleimeer, Bergerbos of Schoorl. Daarom heb ik alle dagen in mijn bestand als volgt gerubriceerd: (1) hele dag thuis gebleven (in Hoorn, Alkmaar, of op Texel; alleen tuinvogels gezien, minder kans op weide- en watervogels), (2) alleen de stad bezocht (Hoorn of Alkmaar; kans op watervogels in de singels), (3) alleen een park bezocht (Zeepark of Wilhelminapark in Hoorn, Rekerhout, Westerhout, en Egmonderhout in Alkmaar: kans op tuin-, bos- en enkele soorten watervogels, maar minder op weidevogels; ik reken het Heilooërbos onder de parken, omdat er geen open veld op de route ligt, maar de Oudorperhout onder de volgende categorie, omdat daar wel weidevogels gescoord kunnen worden), (4) Noord-Hollandse velddagen: dagen dat ik ergens in het open veld geweest ben, al was het maar onderweg naar bos of park; ook alle treinreisdagen vallen hieronder, (5) thuis-, stad-, park- en velddagen buiten Noord-Holland of in het buitenland. Voor de analyse van het voorkomen van de patrijs zal ik alleen categorie 4 gebruiken, inclusief de treinreizen (ongeveer de helft van alle patrijswaarnemingen was vanuit de trein). Voor eventuele analyses van andere soorten zal ik misschien andere categorieën gebruiken. Zangvogels zijn bijvoorbeeld lastig vanuit de trein, zeker nu de ramen niet meer open kunnen; vroeger hoorde je bijvoorbeeld de bosrietzanger in de ruigte op station Purmerend en wemelde het van de grasmussen in het braamstruweel langs het hele traject Uitgeest-Amsterdam, speciaal op het talud van de Hembrug.

Kees (C.S.) Roselaar
roselaar@xs4all.nl

Literatuur

- DHONDT, A.A., 1987. Cyclus of lemmings and Brent Geese *Branta b. bernicla*: a comment on the hypothesis of Roselaar and Summers. Bird Study 34: 151-154.
- ROSELAAR, C.S., 1979a. Het voorkomen van enkele zwemeendsoorten in Noord-Holland aan de hand van presentiepercentages. Watervogels 4: 147-156.
- ROSELAAR, C.S., 1979b. Fluctuaties in aantallen Krombekstrandlopers *Calidris ferruginea*. Watervogels 4: 202-210.
- TEIXEIRA, R.M. (red.), 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.